

TÜRKİYE'DE İLK ÖĞRETMEN KURULUŞLARI HAKKINDA ORİJİNAL BİR BELGE İLE UNUTULMUŞ BİR KAYNAK

Asistan Dr. Yahya AKYÜZ (*)

Yurdumuzda öğretmen teşekkülleri ilk defa ne zaman, nerede kurulmuştur? Kurucuları kimlerdir? Teşekküllerin adları, amaçları nedir? Etkileri ne olmuştur? Eğitim ve kültür tarihimiz bakımından bu soruların önemi açıktır. Fakat, beş ciltlik Türkiye Maarif Tarihi adlı eserinde Osman Ergin bu konuya yer vermez. Nafi Atuf Kansu ve onu zikreden İsmail Hakkı Tonguç ise «muallimler arasında ilk teşekkül 1911'de Edirne'de Mahfel-i Muallimîn olmuştur» demekle yetinirler(1).

Oysa, mülga Maarif Nezareti Arşivindeki bir belge bize ilk öğretmen kuruluşları ve bu kuruluşların uğraştıkları meseleler hakkında ayrıntılı bilgiler verdiği gibi, Kansu ve Tonguç'un ileri sürdükleri tarihi daha da geriye götürmektedir. Öte yandan, araştırmacıların gözünden kaçtığını sandığımız basılı eski bir kaynak da bu bilgileri tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Okuyucu, bu belgeleri gördükten sonra ilk öğretmen cemiyetleri ile bu günkü öğretmen kuruluşlarının uğraştığı konular arasında ilginç bir karşılaştırmaya kendiliğinden gidebilecektir.

I — İLK ÖĞRETMEN CEMİYETLERİ HAKKINDA ORİJİNAL BİR BELGE

1908 Meşrutiyetinin getirdiği hürriyet havası, siyasî, meslekî bir çok cemiyetin mantar gibi türemesine yol açmış, bu arada öğretmenler de bazı meslekî teşekküller kurmuşlardır. Adı geçen ar-

(*) Eğitim Fakültesi Eğitim Sosyolojisi Kürsüsü Asistanı.

(1) Nafi Atuf (Kansu), Türkiye Maarif Tarihi, İkinci Kitap, İstanbul, 1932, s. 111.

İsmail Hakkı Tonguç, İlk Öğretim Kavramı İstanbul, 1946, s. 187.

şiv belgesinden anlaşıldığına göre (2), bizde ilk öğretmen örgütü Darültünün ve Darülmuaallimîn mezunlarının Temmuz 1908 İnkılâbından hemen sonra İstanbul'da kurdukları Encümen-i Muallimîn'dir. Bu teşebbüsten çok az bir zaman sonra, yine İstanbul'da, idadî, rüşti ve iptidaî okulların öğretmenleri Muhafaza-i Hukuk-u Muallimîn Cemiyeti adında ikinci bir cemiyet kurmuşlardır. Bu ikincinin amacı, adından da anlaşılacağı gibi, «Öğretmenlerin haklarını savunmak» ve belgede yazıldığına göre halk arasında «eğitimin yayılmasını sağlamak» tır. Muhafaza-i Hukuk-u Muallimîn Cemiyeti'nin başkanlığına Zeki Bey adında bir öğretmen getirilmiştir. Başka bir kaynaktan öğrendiğimize göre Zeki Bey, Mercan İdadisi Fransızca öğretmenidir (3). Onun kişiliği hakkında «unutulmuş kaynak» dediğimiz ikinci belgede daha fazla bilgi bulunmaktadır. Yine aynı yılın sonlarına doğru, bu cemiyet ile Encümen-i Muallimîn genel bir toplantı yaparak Cemiyet-i Muallimîn adı altında birleşmişler ve başkanlığa yine Zeki Beyi seçmişlerdir. İşte aşağıda yayınladığımız birinci belge Zeki Beyin 15 Kânunuevvel 324 (28 Aralık 1908) tarihinde, Cemiyet-i Muallimîn'nin başkanı sıfatıyla yeni Maarif Nazırı Vekili olan Abdurrahman Şeref Beye gönderdiği bir mektuptur.

Zeki Bey bu mektubunda Cemiyet-i Muallimîn talimatnamesinin basılmakta olduğunu, yakında Nezarete gönderileceğini söylemekte ve kuruluşun amacını şöyle özetlemektedir: Meşrutiyet ve Hürriyet devrine lâayık şekilde genel eğitimin yurttta yayılmasını sağlamaya çalışmak ve bu alanda Nezarete yardımcı olmak. Bundan başka, Cemiyet-i Muallimîn'in Avrupa'daki bazı ilmî kuruluşlarla temasa geçeceği belirtilmektedir. Hattâ, Zeki Beyin Avrupa'da tanıdığı bazı profesörler ve ileri gelen kişiler şimdiden cemiyetin fahrî üyeliğine seçilmek hususunda isteklidirler. Avrupa'daki ilim ve öğretim çevreleri ile kurulacak bu tür ilişkiler, Zeki Beye göre, Osmanlı ilim adamlarının Avrupa'da tanınmasına yardım edeceği gibi, «Osmanlılar Batı medeniyetine girmeye kabiliyetli değildir» şeklinde Avrupa'da yaygın olan genel kanıyı da değiştirebilecektir...

Mektubunun diğer kısımlarında Zeki Bey on bir madde halinde Cemiyeti Muallimîn'in bazı görüşlerini Nazır Vekiline bildirmek-

-
- (2) Bu belgeye Arşivde sayın Kâmil SU rastlamıştır. Bana bir nüshasını yazıp verdiği için kendisine teşekkür ederim.
- (3) Muallim Ahmet Halit Yaşaroğlu, Konferanslar, Bilgi, 1 Mayıs 1950, Sayı 37, Cilt 4, s. 6.

te ve Nezaretin bu hususları dikkate almasını rica etmektedir. Bu görüşlerin hepsi eğitimin malî yönü ile ilgilidir. Okuların disiplin içinde idaresi, «usûl-ü tedris»in yani pedagoji sisteminin değiştirilmesi, ders kitaplarının seçimi vs. gibi konularda da Cemiyetin ilerde Nezarete görüşlerini iletteceğini ekleyen Zeki Bey Cemiyetin bu tür çalışmalarını Abdurrahman Şeref Beyin «bilhassa takdir buyuracağımı» söylemektedir. Bu ifade, kuşkusuz, Abdurrahman Şeref Bey aslında öğretmen olduğu için kullanılmıştır.

Mektupta, eğitimin malî yönü konusunda ileri sürülen on bir madde halindeki bilgiler başlıca üç grup altında toplanabilir :

a) İlk tahsilin çok geniş bir şekilde yayılmasına çalışmak eğitim politikasının mihverî olmalı, bunun için de maarif bütçesinin en önemli kısmı ilk tahsil giderlerine ayrılmalıdır. Yüksek tahsil için ayrılan tahsisat azaltılmalıdır. Bu hususda Fransa örnek alınabilir : orada, «maarif bütçesinin onda yedisi ilk tahsil ve ancak onda yarımı yüksek tahsil için ayrılmıştır». Bu ifadelerden, Cemiyet-i Muallimîn'in daha çok ilkökul öğretmenlerinin etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Cemiyet, böylece, daha sonraki yıllarda ilk tahsil mi, yoksa orta ve yüksek tahsil mi şeklinde Satı Bey ile Emrullah Efendi (ve Ziya Gökalp) arasında çıkacak olan tartışmada Satı Beyin ileri süreceği görüşleri daha önceden ortaya atmıştır denebilir.

b) Fransa gibi bütçesi çok geniş bir ülkede bile okullar paralıdır; oysa paralı okul politikası asıl Osmanlı devletinde izlenmelidir : İdadî ve yüksek okul talebelerinden çeşitli adlar altında para alınmalı, ancak, fakir talebelerle Öğretmen okulu talebeleri bundan hariç tutulmalıdır.

Bu istisnada, Öğretmen Okuluna girmeyi teşvik şeklinde bir düşünce seziliyor. Öte yandan, öğrencilerden alınacak para İstanbul'da taşraya göre daha yüksek tutulmalıdır. Ayrıca vergilerin maarif hissesine ayrılan kısmı artırılmalı, tahsili kolay yeni eğitim vergileri konmalıdır, vs.

c) Nihayet, Öğretmen ücretleri tesbit edilirken, bütçe imkânlarının yanında bir de «adalet kaidesi her tahsil derecesi için eşit şekilde» gözönünde tutulmalıdır. Bundan, çeşitli öğretim düzeyindeki öğretmenlerin maaşları arasında adaletin kabul edemeyeceği derecede farkların bulunmaması kastedilmektedir.

Mektupta zikredilmemekle beraber, Cemiyet-i Muallimîn'in görüşlerini yaymak ve özellikle ilkokul öğretmenlerinin haklarını korumak için, on beş günlük, Mir'at-i Maarif adında bir dergi çıkardığımızı biliyoruz.

Bu açıklamalardan sonra, Zeki Beyin mektubunu verebiliriz :

Atüfetlû Efendim Hazretleri,

Darülfünûn ve Darülmualimîn mezunlarından mürekkep olmak üzere teşkil olan Encümen-i Muallimîn ile muhafaza-i hukuk-u muallimîn ve neşr-i maarif-i temin maksadiyle Dersaadette mevcut yedi idadî ve on altı rüşti ve on iki merkeze merbut üç yüzü müte-caviz mekâtib-i iptidaiye ve vakfiye muallimleri tarafından içtimâ-i umumî akdiyle riyaset-i âcizânemde muahharan (bilâhare) teşkil edilen Muhafaza-i Hukuk-u Muallimîn Cemiyeti bu kere birleşerek alelittak «Cemiyet-i Muallimîn» namı altında esaslı bir cemiyet teşkil edildi. Derdest-i tab' (basılmakta) bulunan talimatnamesi de kariben (yakında) takdim kılınacaktır. Bu cemiyet-i Muallimîn'in maksadı devr-i meşrutiyet ve hürriyete lâıyk surette maarif-i umumiyenin neşr-ü tamimine hizmet olmasına rağmen, idarei umumiye-i maarife cidden bir rükn-ü muavenet (destek) olmaktır. Bu hizmeti bilhassa zât-ı âli-i üstâd-ı ekremîleri takdir buyuracaklardır. Cemiyet-i mezkûre (adı geçen Cemiyet) ecnebî darülrifanları (ilmî kuruluşları) ile münâsebata girişeceğinden ve daha şimdiden tanıdığım bazı profesörlerle muteberân-ı ecanip (tanınmış yabancılar) Cemiyetin fahrî azalığına râgıp (istekli) olduklarından Osmanlı erbab-ı ilim ve dânişinin Avrupa merâkiz-i medeniyesinde bilinmesine ve bu suretle Osmanlıların medeniyet-i hâzırayı kabule istidadı olmadığı yolunda hasıl olmuş olan köhne zehabların tashihine de çalışacaktır (...).

... Cemiyetimiz hususat-ı âtiyeyi efendimizin nazar-ı dikkat-i aliyelerine arzeder.

1 — Tahsil-i iptidaînin pek vâsi miyasyda neşrî tamimini temin için maarif bütçesinin en mühim kısmını iptidaiye mekâtibi işgâl eylemelidir.

2 — Maarif-i umumiye kaydından hariç kalan ve daha ziyade bir sanatı mahsusa demek olan tahsil-i âli masarufı mümkün mer-tebe taklil olunmalıdır (azaltılmalıdır). Fransa'da maarif bütçe-

sinin onda yedisi iptidâiyyeye ve ancak onda yarımı âliye karşılıktır.

3— Mualimîn ücurâtının (ücretlerinin) tâyininde bütçenin imkânıyla beraber adalet kaidesini seviyyeten her derece-i tahsil hakkında muhafaza etmelidir.

4 — Fransa gibi bütçesi iki yüz milyon lira olan bir hükümet idadî ve âli müdavimlerinin neharî olanlarından pek ağır ücurât almakta olmasına nazaran bizde dahi Dersaadet. (İstanbul) idadî müdavimlerinden şehri (her ay) onar ve taşra idadî müdavimlerinden şehri beşer kuruş alınması.

5 — Darümuallimîn müstesna olmak üzere tahsil-i âli müdavimlerinden iki sınıf itibariyle şehri kırkar ve yirmişer kuruş alınmalıdır.

6 — Bunlar şimdilik birer mebde' (başlangıç) olup âtide (ileride) tedricen tezyit edilmeli ve fukarâyı müdâvimin kuyût ve şurût-u ciddiye tahtında istisna edilmelidir.

7 — A'şâr ile emlak vergilerinden alınan hisse-i menafiden yirmi paranın daha hisse-i maarife zammı ile bu hisse kırk paraya çıkarılmalı ve daha sehlüttahsil (tahsili kolay) diğer varidat ihdas edilmelidir (imtihan ve diploma ve tasdikname harçları gibi).

8 — Taşra maarif hissesinin mahallerine terki ile hasılât-ı mahaliyesi kifayet etmeyen yerlerde avans suretiyle buradan muavenet-i muvakkatede (geçici yardımlarda) bulunulması.

9 — Hasılât-ı mahalliyesi bir miktarlığı bulan vilâyetten tahsil-i âli hisseleri olmak üzere birer cüz'i hisseler alınması.

10 — Maarif idareleri meccanî olarak hiç bir yerde leylî mektep deruhte etmemelidir.

11 — Hazine-i milliyeden gelecek sene için verilecek üçyüz bin liradan vilâyâta ikrazı lâzım gelen hisse-i muavenet-i muvakkateden mütebâkisinin kısm-ı âzamı Dersaadet idadî ve rüşti ve iptidâi mekteplerine karşılık tutulması lâzımdır. Bu üç bin liradan merkeze kalacak olan paradan tahsil-i âli için de bir hisse ayrılmalıdır. Bu da vilâyât-ı müsmireden (geliri çok illerden) ayrılacak hisse nisbetinde olmalıdır.

Mekâtibin temin-i intizam-ı idaresi ve usûl-ü tedrisin tadili ve mektep kitaplarının intihabı ve vesaire gibi mevad hakkında peyderpey huzur-u âlilerine maruzatta bulunacak olan Cemiyet-i Muallimîn'in işbu mütâlaât-ı âcizanesine atf-ı... (nazar) buyurulur

ise muallimîn ilelebed minnettâr olacaktır. Olbabda emr-ü ferman hazret-i menlehül emrindir. 15 Kânûnuevvel 324.

II — İLK ÖĞRETMEN CEMİYETLERİ HAKKINDA UNUTULMUŞ BİR KAYNAK

Bu kaynak, Kandilli Kız Sultanisi Tarih Öğretmeni Vehbi Beyin, Muallimler Cemiyeti'nin 1919'da yayınladığı küçük bir broşürde yer alan «memleketimizde Mualim Cemiyetleri» başlıklı bir yazısıdır (4). Vehbi Bey, ilk öğretmen cemiyetlerinin kuruluşunda emeği geçmiş ve bu kuruluşlarda idarî görevler almış bir öğretmendir. Onun, şimdiye kadar araştırmacıların gözünden kaçtığını sandığımız bu yazısı ilk öğretmen cemiyetleri ile ilgili bir çok hususları açıklığa kavuşturduğu için önemlidir :

a) Encümen-i Muallimîn çok olumlu çalışmalar yapmıştır : öğretmen maaşlarına zam yapılmasını sağlamak, «kıdem-ehliyet» listeleri düzenleyerek öğretmen tayinleri konusunda Maarif Nezaretine yardımcı olmak, öğretmenliğin meslekleşmesi sorunlarına eğilmek, taşra maarif idareleri ile temasa geçmek... gibi. Encümen-i Muallimîn bu çalışmalarını, idarecilerinin genellikle Maarif Nezareti mensubu olmaları nedeniyle, daha kolay başarmıştır.

b) Ancak, Encümen'in idarecilerinin Nezaret'ten olmasının aslında sakıncalı olduğu bazı öğretmenlerin gözünden kaçmamıştır. bu öğretmenler, böyle bir cemiyetin «öğretmen haklarını iyi koruyamayacağı» gerekçesiyle Encümen'e cephe almışlardır. Zeki Bey, bu düşünüşteki öğretmenlerin liderliğini yapmaktadır ve Cemiyet-i Muallimîn böyle bir hareket sonunda doğmuştur. Çok ilginç bir nokta da, bu hareketi Encümen'in Nezaret mensubu idarecilerinin son derece anlayışla karşılamış olmalarıdır. Öyle ki, bu idareciler, «öğretmenlerin parçalanmaması» için Cemiyet-i Muallimîn'e katılmalarını uygun bulmuşlardır.

c) Vehbi Bey, yazısında, bize Zeki Beyin kişiliği hakkında da bilgiler vermektedir : Fransızca öğretmeni olduğunu söylediğimiz Zeki Bey Mizancı Murat Beyin arkadaşıdır ve aynı zamanda Düyûn-u Umumiye idaresinde görevlidir; 1909'da Hareket Ordu-

(4) Muallimler Cemiyeti 335-919 Senesi Heyet-i Umumiye Risalesi, İstanbul, 2 Mayıs 335-919, s. 23-25.

su'nun İstanbul'a gelmesinden sonra tutuklanmıştır (5). Fakat belgede bu tutuklanmanın nedeni açıkça gösterilmemektedir. Dikkati çeken bir nokta da, bu olay üzerine Cemiyet-i Muallimîn'in dağılmış olmasıdır. 1919 tarihini taşıyan bu yazıda Beki Bey için «merhum» kelimesi kullanıldığından o tarihten önce öldüğü anlaşılmaktadır.

d) Belgede, maalesef, Muhafaza-i Hukuk-u Muallimîn Cemiyeti hakkında bilgi verilmemektedir.

Bu açıklamalardan sonra yazının aslına geçebiliriz :

«Meşrutiyetin ilânını müteakip, Temmuz içerisinde, muallimînin hukukunu siyanet etmek (öğretmenlerin haklarını korumak) ve neşr-i maarif eylemek (eğitimi yaymak) emeliyle Encümen-i Muallimîn namınında bir cemiyetin tesis ve teşkiline teşebbüs etmiştik. İki arkadaş idik. Refikim (arkadaşım) o sırada muallim bulunan Aydın vilâyeti polis müdürü Fikri Faik Beydi.

«Evrak-ı havadisle (gazetelerle) muallimler o zaman Darülfünûn binası ittihaz olunan bugünkü Bezm-i Âlem Valide Sultan Mektebi binasına davet edilerek orada intihabat (seçimler) icra edilmişti. Riyaset-i ülâya (başkanlığa) merhum Emrullah Efendi, Riyaset-i saniyeye (ikinci başkanlığa) Maarif Nazırı esbakı (eski Maarif Nazırı) Sait ve riyaset-i saliseye (üçüncü başkanlığa) İzmirli İsmail Hakkı Beyefendiler intihap olunmuşlardı. Sabikan mebus ve bilâhare Canik mutasarrıfı olan Servet Bey muhasebeci ve bendeniz de kâtib-i umumî intihap edilmiştik. İçtimalarımız Darülfünûn'da tahsis olunan iki odalı ayrı bir dairede vukua gelirdi.

Cemiyetin ilk muvaffakiyeti dersleri guruplara ayırmak, maaşlara zamâm (zamlar) icra ettirmektir. Çünkü o sırada bilhassa iptidâî muallimlerinin —maîşet itibariyle— halleri cidden tahammülsüz idi. Bilâhare, Dersaadet'te (İstanbul'da) ve memâlik-i Osmanîyenin (Osmanlı Ülkesinin) her tarafında inhilâl edecek (boşalacak) muallimliklere Encümen-i Muallimîn'in rey ve fikri alınmaksızın hiç kimsenin tayin ettirilmemesine, muallimliğin bir meslek-i mahsus ittihazına muvaffakiyet de temin edildi. Filhakika, Şuayb ve Sami Beylerin Maarif müdürlükleri hengâmında (zamanında) mekâtipte inhilâl edecek (mekteplerde boşalacak) derslere tayin olu-

(5) Başka bir kaynaktan Zeki Beyin kısa bir müddet sonra tahliye edildiğini öğreniyoruz : Ahmet Hilmi Kalaç, Kendi Kitabım, (Basım yeri belirsiz), Yeni Matbaa, 1960, s. 45.

nacak muallimler Encümen-i Muallimîn'den istenirdi; Encümen de, tanzim etmiş olduğu bir «kıdem-ehliyet» defteri mucibince sırada bulunan muallim veya muallim namzedi yedine (eline) bir hüviyet varakası vererek Nezarete gönderir, emr-i tayini icra olunurdu. Daha sonra muallimliğin. meslek-i mahsus olarak ittihazı teşebbüsünde bulunan Encümen bunun için de uğraştı ve muvaffak oldu.

«Encümen, taşra maarif ve mekâtip idarelerine nizamnameler, beyannameler gönderdi ve Encümen'e iltihak ederek biliçtima bir heyet-i idare intihabiyle şube teşkil eylemeleri hususunu da bildirdi. Bir çok mahallerden şube teşkil edildiği cevapları geldi. Bu suretle taşra maarif ve mekâtip idareleriye Encümen arasında bir rabita ve temas husûle getirildi.

«Ancak Encümen, karşısına çıkan müşkülleri, maniaları iktihama (yenmeye) bütün ruh ve mevcudiyetiyle çalıştığı bir sırada müverrih merhum Murad Beyin refik-i tahriri, Düyûn-u Umumiye idaresi erkânından merhum mualim Zeki Beyin teşebbüsüyle, bugünkü Vefa Sultanisi binasında başkaca bir içtima vukua geldi. Bu içtimada bulunmak üzere Encümenimizden üç aza da istenmişti. Neticede, Encümen-i Muallimîn'in Nezaret erkânının riyasetleri altında inikad etmesi hasebiyle hiç bir vakit mualimînin sıyanet-i hukukuna (öğretmenlerin haklarını korumaya) muvaffak olamayacağı, bu gibi zevatla alâkası olmamak üzere yeni bir cemiyet teşkili lâzım geleceği mevzubahis edildi ve zaten evvelce bu babda bazı muallimînin efkârı da hazırlanmış olduğundan hemen Cemiyet-i Muallimîn namiyle bir cemiyet teşkiline karar verildi. Encümenimizden gönderilen aza muvaffakiyât-ı müstahsalayı tadatla (Encümen-i Muallimîn'in elde ettiği başarıları sayarak) bilumum muallimler arasında samimiyet ve ittihad-ı tam teminine kadar bir müddet sabredilmesi, bu ittihad temiz edilince erkân-ı Nezaretten reis intihabına hacet kalmayacağı ve heyetin kararları karşısında reislerin hükmü olamayacağı fikrini dermeyan etti ise de, ve nihayet Zeki Beyin riyaseti altında bir cemiyet teşekkül ve Encümen-i Muallimîn'in mefsuh (fesholunmuş) olduğunu ve muallimlerle bir gûna (hiç bir) alâkası bulunmadığını ilân eyledi. Bir aralık Encümen'e varit olan (gelen) bir tezkerede iltihak (katılma) tavsiye olundu. Emrullah Efendi merhum aynen, «muallimler için bir cemiyet mutlaka lâzımdır; onlar tefrikaya (parçalanmaya) meydan verdilerse bizler bari idame ettirmeyelim» diyerek Encümen riyaset müh-

rünün iadesiyle Cemiyete irsali (gönderilmesi) lüzumunu beyan etmiş ve hemen iltihak hususunun kabul edilmiş olduğu hakkında Cemiyet-i Muallimîn'e bir tezkere yazdırtmıştı. Encümenen Cemiyet-i Muallimîn'e altı aza ilâveten intihap olundu. Bunlar meyanında âcizleri (ben) de bulunmuştum.

«Cemiyet-i Muallimîn'in bir reisi, bir muhasibi ve bir kâtibi vardı. Riyaset Zeki Beyde, kâtib-i umûmilik Maliye ve Mekteb-i Mülkiye Coğrafyâ-yı İktisadî ve Umranî muallimliğinde bulunmuş olan Burhaneddin ve muhasiblik Maarif Nezareti esbak muhasebecisi Şükrü Beyin mahdumu (oğlu) Heybeli Nümûne [mektebi] müdürü Cemil Beyin uhdelinde idi.

«Hareket Ordusu'nun İstanbul'a muvasalatı akabinde Zeki Beyin tevkifine kadar Cemiyet devam etmişti. Zeki Beyin tevki fiyle bir daha içtima edemedi ve bu istihale bu suretle akîm kaldı...»

**UN DOCUMENT ORIGINAL ET UN ARTICLE OUBLIÉ
SUR LES PREMIERES ORGANISATIONS DES
MAITRES D'ECOLES EN TURQUIE
(RESUME)**

Quand et où furent créées les premières organisations des maîtres d'écoles en Turquie? Quelle fut la portée de leur action? Qui sont leurs fondateurs? Un document qui se trouve aux Archives de l'ancien Ministère ottoman de l'Education (1) et un article publié en 1919, et depuis tombé dans l'oubli, nous permettent de répondre à ces questions et font reculer la date de 1911 que certains considéraient jusqu'à présent comme marquant le début de ces organisations.

Le document d'archive est une lettre adressée au Ministère ottoman de l'Education en Décembre 1908 par Zeki Bey, président du Cemiyet-i Muallimîn (Société des Maîtres), troisième organisation en date des maîtres d'écoles. D'après cette lettre, l'Encümen-i Muallimîn (Associations des Maîtres) est la première organisation de ce genre et elle a été créée à İstanbul immédiatement après la Révolution de Juillet 1908. Peu après, on voit la création du Muhafaza-i Hukuk-u Muallimîn Cemiyeti (Société pour la Défense des Droits des Maîtres). Vers la fin de la même année, une troisième organisation qui s'appelle, comme nous venons de le noter, Cemiyet-i Muallimîn (Société des Maîtres) s'est constituée sous la présidence de Zeki Bey. Nous savons aussi que le Cemiyet-i Muallimîn publiait une revue professionnelle, et que son président était professeur de français dans un lycée de la capitale ottomane.

Dans sa lettre au Ministère de l'Education, Zeki Bey parle des buts du Cemiyet-i Muallimîn : aider au rayonnement dans le pays d'un enseignement général «digne de l'époque de la Liberté», établir le contact avec les milieux culturels de l'Europe et essayer de faire

---

(1) C'est M. Kâmil SU qui nous a donné une copie de ce document.

disparaître des esprits européens l'idée que «les Ottomans ne sont pas capables de s'incorporer à la civilisation occidentale». Zeki Bey s'étend aussi sur des questions financières touchant l'enseignement : d'après lui, la plus grande partie du budget de l'éducation doit être consacrée à l'enseignement primaire, comme cela se fait en France; la gratuité totale des études doit être, toujours à l'exemple de la France, limitée à l'enseignement du premier degré; il ne doit pas y avoir de différence exorbitante entre les salaires des maîtres appartenant aux différents degrés de l'enseignement...

Quant à l'article publié il y a plus de cinquante ans, et tombé depuis dans l'oubli, il nous fournit des indications complémentaires sur la personnalité de Zeki Bey et nous éclaire sur la raison pour laquelle le Cemiyet-i Muallimîn fut créé.

Zeki Bey, outre qu'il était professeur du secondaire, était aussi fonctionnaire à l'Administration des Dettes Publiques Ottomanes, et ami de Murat Bey, dit le Mizancı. Il fut arrêté en 1909 après l'entrée de l'Armée du Mouvement à İstanbul. On ignore les causes de cette mesure. Il mourut avant 1919.

La raison de la création du Cemiyet-i Muallimîn est très intéressante: la direction de l'Encümen-i Muallimîn, qui était, rappelons-le, la première organisation en date des maîtres, se trouvait dans les mains de certains hauts fonctionnaires du Ministère de l'Éducation. Ceux-ci, ont, certes, déployé des efforts louables et couronnés de succès en faveur des droits des maîtres, mais leur appartenance au Ministère n'était pas bien vue par certains maîtres. Zeki Bey était à la tête de ces mécontents qui doutaient que les dirigeants-fonctionnaires de l'Encümen pussent toujours agir conformément aux intérêts de l'organisation. C'est cette considération qui donna naissance au Cemiyet-i Muallimîn. Et les dirigeants de l'Encümen-i Muallimîn de se rallier au mouvement pour «éviter la division des maîtres en deux organisations rivales», division qui eût été fatale à ces derniers.